

IVAN OHÏENKO

ДВІ ГРАМОТИ
ВОЄВОДИ ВАЛАШСЬКОГО
ІВАНА МИРЧІ ВЕЛИКОГО

ПРАГА 1932

IMPRIMERIE DE L'ÉTAT À PRAHA

Prof. IVAN OHIËŇKO (Warszawa):

ДВІ ГРАМОТИ ВОЄВОДИ ВАЛАШСЬКОГО ІВАНА МИРЧІ ВЕЛИКОГО.

Палеографічно-лінгвістичний нарис.

I.

В Короннім Архиві м. Кракова з давніх часів, серед інших грамот, знаходилися й дві кирилівські грамоті валашського воєводи Івана Мирчі Великого, одна 1403 р., а друга без дати, але десь того самого часу. Краківський Коронний Архив в 1765 році перевезений був до Варшави; коли ж в 1794 р. Варшава перейшла до Росії, то молдавські й валашські грамоти опинилися в Петербурзі, а пізніше в Москві в Архиві Міністерства Закордонних Справ. В 1924 р. дипломатичні акти ревіндиковано з Росії до Польщі, а з ними вернулися й грамоти молдавські та валашські, серед них і дві вище зазначені грамоті воєводи Мирчі Великого. Переховуються тепер ці акти в Головному Архиві (Archiwum Głównie) в Варшаві, відділ IX K, картон 12, №№ 6 і 8.

Через свою стародавність вищезазначені кирилівські грамоти воєводи Мирчі мають велику цінність не тільки історичну (це присяги на вірність королю польському Володиславу), але й лінгвістичну та палеографічну. Чотири рази видавано ці грамоти, чому текст їх для істориків віддавна вже знаний; але всі чотири видання — МУРЗАКЕВИЧА 1860 р., В. УЛЯНИЦЬКОГО 1887 р., Є. КАЛУЖНЯЦЬКОГО 1890 р. та Л. МИЛЕТИЧА 1893 р. — були незадовольняючі і для стисло наукових цілів зовсім непридатні. Докладного ж дипломатично-палеографічного опису цих грамот в науковій літературі ніколи не подавалося, хоч вони того вповні заслуговували.

Найстарші валашські кирилівські грамоти, — то грамоти господаря МИРЧІ І СТАРОГО чи ВЕЛИКОГО (1386—31. I. 1418), бо від попередніх господарів кирилівських грамот зовсім не залишилося. Та й від Мирчі знаємо тільки десять грамот, — чотири з них був видав ще Ю. ВЕНЕЛИН в 1840 р. в своїй праці: «Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты», з сьогодняшнього погляду видав зовсім незадовольняюче; дві грамоті видав в 1860 р. в одеських «Записках» Мурзакевич, видав зле; одну грамоту видав НАЈДЕЎ в «Archiva Istórica» т. I ч. I. 3, так само незадовольняюче; дві грамоті видав В. УЛЯНИЦЬКИЙ в своїх «Матеріалы» 1887 р. №№ 16 і 17, видання взагалі ненаукове. Чотири грамоті, що знаходяться в Державнім Архиві в Букурешті, видав Л. МИЛЕТИЧ в 1893 р. в своїй праці: «Дако-ромънитъ» («Сборникъ за народни Умотворения» т. IX. 1893 р.) №№ 1—4, видав дуже не точно (хоч і працював над оригіналами), але ліпше від Венеліна; в кінці видання дано три добрих фототипії цих грамот; крім цього, Милетич передрукував ще

Лист писаний «у Гюргеву городу» 10 серпня. Року не зазначено, як то часто бувало в волошських грамотах. Мирча господарював з 1386 по 31 січня 1418 р.,¹ а Володислав-Ягайло 1386—1434; отож, наш лист можна датувати десь 1386—1418 рр. Договір з королем Володиславом-Ягайло Мирча склав в 1390 р., поновив в 1411 р., так що наш лист можна стиліше задатувати 1390—1411 рр., ближче десь до першої дати.

Як знак розділовий, часта тут крапка, звичайно серединна, але не рідка й долішня або верхня; не рідка тут і кругла перетинка, що часом пишеться не в рядку, але трохи під ним; замість крапки часом тут тонка риска. На початкових голосних звичайний приди́х, але не скрізь, часто й не ставиться. Титло чи покриття для винесених літер ріжної форми: то як проста або мало вигнута лінія, то як ı, чи ı̄.

Знак, подібний на знак наголосу, частий тут над початковим *и*, рідше над іншими буквами, ставиться як варія *·* або оксія *··*. Звичайно, наголосу вона не зазначає, ставиться лише з вимог традиційного правопису і зазначає початок чи кінець слова.

В грамоті, звичаєм свого часу, кінцева приголосна слова, рідше складу вноситься над рядок і покривається титлом (не криється тільки *д, х*).

Першим видав цього листа проф. Н. МУРЗАКЕВИЧ в 1860 р. в «Записки Одесского Общества истории и древностей», т. IV отд. 2 і 3, ст. 322—323. Недостачі видання: 1. Винесених літер не зазначено, — їх Мурзакевич подав в рядок, а по них суб'єктивно додав ще *з, ь, чо* в оригіналі зовсім нема, напр.: Иванъ, Господарь, жалуюшь, будемъ, щещъ зам. *ивѣ, господѣ, жалуѣ, будѣ, щѣ* і десятки т. п. 2. Літер *ш, ѡ* оригіналу не передано. 3. Зам. *ы*, що маємо в оригіналі, дано *ы*. 4. Оригінал знає *ж*, а Мурзакевич замінив його ріжно: оригінал: *нж, вжрѣѣ*, Мурзакевич: *нъ, Унгромъ*. 5. В виданні Мурзакевича великі літери та знаки розділові поставлено по нових правилах. 6. Не мало й простих помилок, напр. в оригіналі: *лѣчѣки, земль, лѣ къ, вк, вѣзвигнете, хрѣтіанѣ, нинѣ, тѣ|тѣ, мѣца, ш, мѣтѣа кѣтѣа, володимѣски, у Мурзакевича: Лончинки, земель, листъ къ, вѣ, вѣзвдигнете, хрѣстіаномъ, нынѣ, ти хѣтѣтъ, мѣца, Іоанъ, милости Божия, Володимирски. Трудніших виразів: *ш тѣзи словѣ, ѡ тѣзи мѣвн, твои анпсн, а ти сѣ щѣ увѣрнти*. Н. Мурзакевич не зрозумів і видрукував: о томъ зи словѣ, отъ тѣхъ зимльви, твои а не псеи, а ты сящещъ увѣрити. Як бачимо, видання далеке від оригіналу; правда, списував цю грамоту не сам Мурзакевич, як про те каже ось ця замітка на ст. 320 про видані грамоти: «По ходатайству свѣтлѣйшаго князя Михаила Семеновича Воронцова, сообщены, в 1854 году, изъ архива Министерства Иностранныхъ Дѣлъ».*

Другим видав цю грамоту В. А. УЛЯНИЦЬКИЙ в 1887 р. в своїй праці: «Матеріали для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахія и Турціи въ XIV—XVI вв.» (див. «Чтенія въ имп. обществѣ исторіи и древностей росс. при Моск. университетѣ» кн. 3 на 1887 р.) № 17, ст. 14—15. Видано грамоти гражданскою, а тому літер *ѡ, ж, ш* не вжито; в грамоті скрізь *ы*, а тут подано *ы*; зам. *и* часто дається *й*, чо́го нема в оригіналі. Звичайно, Ульяницький подав свої розділові знаки та великі букви. Поскільки це видання не придатне для наукових лінгвістичних студій, показують хоча б ці приклади, де Ульяницький винесені над рядок букви поставив до рядка, а по них ще й додав зовсім суб'єктивно *ѣ* або *ь*, додав по своему бажанню, напр.: *жалуѣ* — Улян. жалуюшь, *скѣдннѣ* — съединишь, *нѣ* — нѣсь, *ѣ* — ес, *вѣруѣ* — вѣруешь, *сѣ* — сьмь, *ѡ* — отъ, *господѣ* — господар, *пѣски* — полски, *подѣски* — подолски і т. п. Крім цього, Ульяницький подає не мало неправильних читань, напр.: *тѣ ѡти* він передає тако *ти*, хоч приди́х на початковому *ш* вказував, що *ѡ* зачинає слово (тут *ѡти* слово болгарське, визначає «що»), азъ *сѣ* — а зьсьмь і др. Вещі зазначені трудніці місця Ульяницький читає: о томъ зи словѣ, отъ тѣхъ зимльви, твои а не псеи, а ти ся щещ увѣрити, цеб-то майже так, як і Мурзакевич.

Ліпше видання цієї грамоти дав Др. Е. КАЛУЖНЯЦЬКИЙ в »Documente privitoare la Istoria Românilor» Hurmuzaki, București, 1890 р., т. I № 653, ст. 825—826, дано тут і латинський переклад грамоти. В своїм виданні Калужняцький всі винесені літери позносив до рядка,

¹ Др. Е. Калужняцький в «Documente» Hurmuzaki, т. I ст. 825 датує листа занадто широко: 1383—1419.

додавши від себе закінчення, які він зазначив [] тільки в кінці слова, а знесені літери в середині слова нічим не зазначив, напр. дає Полски, Подоаски зам. пѣски, подѣски і др. Титла скрізь пороскривав, але доданого не взяв в []. Знаки розділові й великі літери дано по сучасному. Ніяких нарядкових знаків оригіналу не передав. Зам. и, ѿ оригіналу вживає й, ѡт[ъ]. Нарешті, не бракує в виданні й помилок (Калужняцький користався тільки фотографічним знімком), напр. Лончински зам. лѡчѣйки, ѡ ти зам. ѡти, сьмь зам. сьмь, такѡ ти зам. тѡ ѡти, кѡи зам. кон, ест[к] зам. ѣ і др. Усі ці недостачі не дають змоги й цьому виданню вважатися за наукове.

Нарешті, останнє видання цієї грамоти Івана Мирчі вийшло в 1893 р., — в тім році її видав Д-р Л. МИЛЕТИЧ в своїй праці: «Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска писменость» (див. «Сборникъ за народни умотворения» 1893 р. т. IX. ст. 298). Видання не оригінальне, бо Л. Милетич тільки передрукував його з видання КАЛУЖНЯЦЬКОГО; на жаль, Л. Милетич не передрукував точно, але допустився таких важливих відступлень: 1. Пропустив [], якими Калужняцький зазначив те, що сам додав. 2. Як в оригіналі, так і в виданні Калужняцького нема зовсім ѡ, скрізь тільки у, а Л. Милетич дав, навпаки, скрізь ѡ. 3. Передруковуючи, Л. Милетич пропустив одне слово, — дав: ѡ Гюргѣвѣ замість ѡ Гюргѣву горѡдѣ. 4. А ось помилки, яких нема в виданні Калужняцького:

оригінал:	Калужняцький:	Милетич:
самодръжавнѣи	самодръжавнѣи	самодръжавнѣи
многѣи	многѣим[ъ]	многѣим
и рѣски	и Рѣски	рѣски
ниѣи	ниѣи[ъ]	ниѣи
многѣ	многѣи[ъ]	многѣи
писаль	Писаль	Писал
сьѣдинѣ	сьѣдиниш[н]	сьѣдиниш
ѣгрьскому	ѣгрьскому	ѣгрьскомѣ
ѡни	ѡни	они
божіа	божіа	божіа

Як бачимо, передрук Л. Милетича не тільки далекий від оригіналу, але й від видання Е. Калужняцького, яке він копіював.

Подаю тепер точну копію цієї важливої грамоти, яку я зробив з оригіналу.

Тѣмъ мирча великѣи воевода . и самодръжавнѣи господѣ, всѣи земли в-сарѣскон . (2:) и заповоинскѣи, сторонѣ . и многѣи, тѣрскѣи, городовѣ, господѣи, моему родн(3:)телю, великому королю, володиславу . пѣски . кракѣски . сѣ-домирски . лѡчѣи . (4:) кѣмекки . литовски . володимѣрски . смоленски . полѣ-ки . подѣски . и рѣски . и ниѣи (5:) многѣи земля господѣ . вѣрна прѣмзнь . и любовнѣи поклѣ . писаль еси скон ли^{стѣ} къ (6:) мнѣ съ жалостимъ . и много жадаѣ на мене . ѡти сьмь поклѣдѣ . ѣгрьскѣи болаѣ(7:)рѣ . и панѣвѣ . сконни листови . и ѡни поклѣдали королю, ѣгрьскому . тѣ ѡти (8:) послѣ еси скон ли-стоки . и послѣи, да се съѣдини с тѣркови въ прѣмзньство . да въ(9:)звигнете рать на зло хрѣтианѣ всѣмъ . и ѣгрьскому королю . ѡ тѣзи словѣ мои (10:) родителю, волѣ еси . азъ сѣ твон праки прѣмтѣ , и ѡ перко , и ниѣи . а ѡ тѣзи мль(11:)ви, не вѣ ништо . га твон сѣ . и мои дѣца которѣи сѣ, есѣ твон анепси , и дѣца . како (12:) и мои . нѣ твон послѣи како ѡ ходиле посрѣдѣ ѣгрьѣ . давно сѣ . и ѡ себе что мльвили . еже (13:) ѡ мене, ни ѣдно слово нѣ къ вѣгрѣ .

ниже кон листь нѣскѣ послѣ · аще ли не вѣрѹѣ · (14:) како тѣ повѣдѹвѣ · а ти
вѣпрашан ѹгрѣи, аще бѹдѣѣ, послѣ мон листови; ѡни тѣ (15:) тѣ повѣдати · аще
ли не бѹдѣѣ тако же ѣ · а ти см щѣ ѹвѣрити · писѣ си листь, ѹ (16:) гюргевѹ го-
родѹ · мѣа ѡвгѹста · і днѣ: — Під текстом підпис в'яззю (монограма):

(17:) † ІСО МІРЧІ ВСОЄВСО | МЛТІА БЖІСА ГПЬ.

In dorso така адреса тею самою рукою: «† моему родителю великому воло-
диславу (2:) королю · пѣскѣи кракѣски · сѹдомѣ(6:)ски · лѣчѣи · кѹжвски · ли-
тѣски · (4:) помѣски · володимѣски · смолѣски · по(5:)лѣски · подѣски · ѣ рѹски ·
ѣ ѣнѣи мно(6:)гѣи зѣмль господѣ: —

ПРИМІТКИ. Розпочинається грамота по хресті маленьким ѣ, а потім за 0,3 см йде кѣ
3: Слово лѣчѣи, цеб-то «лончици» читається зовсім легко й виразно. 5: В слові господѣ
буква ѡ по п маленька й залита, як крапка. 5: Написано лнкѣ, а над ними дописано стѣ.
6: ѡти ясно й читко. 12: цей рядок на складці, тому де-не-де читається тяжче; тут же
й дірочки; лінія зложення направо підноситься і переходить на 11-й рядок. 12: нж читається
зовсім ясно. 12: в слові послѣ дірочка на складці забрала с. 12: како сѹ, тут сѹ написано
зверху над ко. 12: хѹднѣ sic. 12: Поміж словами посрѣдѣ ѹгрѣ і вище дірка тут найбільша,
через неї зник верх от ѹ, але проте добре знати, що це було дійсно ѹ. 13: В слові нѣ
титло звичайної тут форми, майже як проста лінія. 13: кон. ясно й читко, але над ѡ і трохи
ліворуч малесенька дірочка, що при фотографуванні може зробити з ѡ інше — ѣ або ѣ,
чому Калужняцький дав кѣи. 14: По листови рисочка зверху, а трохи під рядком перети-
ночка. 15: над ѣ трохи вигнуте титло. 16: В кінці листа, як то часто буває в грамотах,
дві крапки й перекреслена лінія. 17: Підпис воеводи Мирчі розпочинається хрисмоном
звичайної форми; в в'язі «мирча» добре читається тільки МР; на кінці ясно тільки ГПЬ.
а над ним мале винесене с, над ним л; підпис кінчиться неясним знаком — чито кінець
в'язі «господарь», чи може нова літера Б?

III.

*Присяжна грамота воеводи басарабського Мирчі
на вірність королю польсько-литовському Володиславу, 23 вересня 1403 року,
з Джурджова.*

Пергамен, що на нім писано грамоту, міцний, досить грубий, забруджений, на нім
багато маленьких плямок, ніби від вогкості або недоброго виробу. Праворуч на зломі
дірка між 12 і 13 рядком на 4,3 см довга. Розмір пергамену: широкий на 37,2 см, високий
на 23,8 см. Грамота зложена 4 × 2. Залому долі нема.

Текст складається з 14 рядків, широкість його 29,6 см, висота — 14,9 см. Хрисмону
на початку нема, грамота розпочинається на 0,8 см висоти БЪ, що займає два рядки
тексту, написано просто, без прикрас. Початкові рядки тексту не йдуть рівно.

Під текстом, яко 15-й рядок, уміщено підпис воеводи Мирчі, що ділиться на дві частині,
праву й ліву. Підпис писано високими на 5 см літерами, писано в'яззю (монограма),
зовсім чорним чорнилом, що не стратило своєї свіжості й тепер; від чорнила тексту воно
дуже відмінне. Зліва коло 4—10 рядків тексту стоять крапки чорним, як і підпис, чорни-
лом. Лінування пергамену ніде не знати.

Маргінеси малі: верхній 2,9 см, лівий 3,5 см, правий 4 см, долішній 6,5 см. Долі, поміж
частинами підпису, печатка XIX ст. зеленою фарбою: «МОСК. ГЛ. АРХИВЪ М. И. Д.».

Долі, до краю пергамену (але без залому) привішено на товстім (шовковім) темно-синім шнуркові малу воевідську печатку. Довжина шнурка від початку до печатки 25,5 см, за печаткою кінці шнурка роздвоюються і йдуть на 26,2 см і 25,5 см. Діаметр окладу печатки 5,3 см, висота 3,5 см, оклад з сірого воску; в окладі на 0,7 см глибини червона печать овальної форми, 2,7 × 2,2 см. На печаті посередині знати дві голови в коронах, звернені до себе, між ними віточка; кругом в подвійних лініях підпис (легенда) манерними літерами: † MIRCINA ◦ VOIVODA².

На звороті грамоти латинський зміст її два рази, з XVIII-го віку, написано рік 1403, і №№ 5 і 6. Підпис воеводи просвітлюється й на звороті.

Писано грамоту півуставним письмом, трохи похиленим направо. Письмо негарне, нестаранне, з скорописними додатками. Чорнило зблідло, поживкло. Висота літер 1,3—1,8 mm. Замітки про форму окремих літер: *a* має праву лінію опущену під рядок; в *b* недописаний низ, часом ніби *F*; *v* характерне — чотирикутник з гачком справа, *ж* півуставне, ліва лінія часом проста або мало вигнута, а права вигнута, правий і лівий боки не торкаються середнього стовпчика; *y* з хвіст просто додолу; *и* уставної форми — перекладина рівно посередині; *o* часом нагадує *a*, а часом з двох рівних ліній, плутається з *b*; *а* ріжної форми, але без середньої поземної лінії, середня простовісна лінія приписується до лінії правої, що часом може бути поземною; *у* з довшня головка недописана, похожа на нашу 7 з рискою справа; *у* *b* головка не має з'єднання долі; *ч* або однобоке, або роштілена палочка, як *v*; скрізь *ч*, при тому з такої форми, як описано вище; *є* і *е* не розрізняються, скрізь кругленьке *є*; *ѳ* або звичайної форми, або це перекреслена простовісна лінія, і тоді її легко змішати з *а*. Майже по кожнім слові поставлено середину крапку, не часта крапка горішня, рідка довшня; часто крапки насилу помітні. Діакритичних знаків зовсім нема; кінцева приголосна слова чи складу виноситься над рядок, але не скрізь; винесені літери, особливо *м*, часто не мають покриття. Титло має форму довгої тонесенької лінії простої, або трохи зігнутої, з слабеньким начавленням на кінці або без нього.

Грамоту писано «оу чжурзвє», 1403 р., писано «оу недѣ по свѣтѣ мацѣи», це треба розуміти по календарю католицькому, — 21 вересня, що в 1403 р. припадало на п'ятницю, отже ближча неділя буде 23 вересня; по календарю «руськомо» це буде друга неділя по Здвиженні, що в 1403 р. було в п'ятницю 14 вересня. По православному календарю ап. Матвія 16 листопада. Грамота наша — перша грамота серед усіх грамот Мирчі I, що докладно датована; крім цього, серед усіх грамот вона єдина, що має дату не від сотворення світу, але від народження Христа; як знаємо, так само роблено і в Молдавії: грамоти зовнішні частіше датовано від Різдва Христового, а внутрішні — від Сотворення Світу.

Першим видав цю грамоту проф. Н. МУРЗАКЕВИЧ в «Записки Одесского Общества истории и древностей» т. IV, отд. 2—3, 1860 р. ст. 322. Видання це (гражданкою) не передає докладно оригіналу, бо тут: 1. титла розкриті, 2. знаки розділові та великі літери поставлені по сучасному, 3. замість *ч*, *ѳ* оригіналу дано *и*, *я*, 4. винесені літери внесено до рядка, і часом ще й додано з *чи ѳ*, 5. в виданні Мурзакевича не бракує й помилок; так зам. *земли бесарабскоѳѣ, хрестьянската, ни, владиславу, а велми, акѳса, помнити, оузрюмоги, оузрюшевати, потвержѣе, хрѣста, ста, ш, кѣжж* він дає: *земли Бесарабѣскоѳѣ, хрестьянѣская, ни, Владиславу, и велми, якося, помнити, оузрю моги, оузрю мевати, потверженѣе, Хреста, сто, Иоанѣ, Божіа*. Докладної дати (23 вересня) Мурзакевич не подав, слова *нстѣса* не відчитав.

В зазначеній вище праці 1887 р. В. А. УЛЯНИЦЬКИЙ на ст. 13—14 під № 16 так само

² Калужняцький читає на початку VANUS. а цього нема. Позостале письмо на печатці дуже невиразне. Написи на печатці Мирчі звичайно латинкою. Так, в Archiwum Głównе в Варшаві зберігається кілька латинських грамот воеводи Мирчі 1389, 1390, 1391, 1396 і 1411 років (видрукувані ще в т. I у Догеля), — всі вони мають легенду латинською мовою, але кирилівські ініціала поза гербом (ворон, хрест, сонце й місяць): *М Р Ч Я*; тільки латинська грамота 1396 р. має таку кирилівську легенду напечатці: † *СЫ ХРИТОВЪА ІСВЪЯНІА ВОЕВОДЪ МИРЧИ* (останнє слово монограмою) *ВЪСБИ УГТРОВЛЯХИ*. — В нашій грамоті 1403 р. початок легенди нагадує й *І О ІВАНІА*.

недокладно видрукував гражданкою цю грамоту. Букву *ѡ* передав через *я*; замість *ѣ* оригіналу скрізь дав *ы*; зам. *н* часом подав *й*; розкрив титла, але не скрізь; великі букви та знаки розділові подав по вимогах свого часу. Винесені літери скрізь позносив до рядка, а по них часом поставив *ѣ*, *ѡ*, часто нічого не поставив, напр.: *оуслыши* — оуслышитъ, *печѣ* — печать, *оу недѣ* — оу неделю, *пѣскому* — полскому і т. п., а це позбавляє видання наукового характеру напр. для язикових дослідів. Не мало в виданні В. Уляницького й простих помилок, напр.: *акѣ* — яко, *како* — каки, *рѣтва* — Росства, *кѣиж* — бѣія, *воєвода* — вѣевода, *великни* — великой, *нашѣ* — нашъ і др. Міста, де написано грамоту, Уляницький не відчитав, — він дає: «оу (...рдеве)» зам. *оу чжюрзеве*.

Третім видав цю грамоту Др. Є. КАЛУЖНЯЦЬКИЙ в «Documente privitoare la Istoria Românilor» *Hurmuzaki, București, 1890, p., т. I. № 652, ст. 824—825*. Крім тексту, Калужняцький подав латинський переклад грамоти і 8 неповних рядків приміток. Видавав грамоту не з оригіналу, але з фотографічного знимку її. В цій виданні титла розкрито, але добавленого в [] не взято, а це вводить читача в блуд, бо в цій же грамоті Калужняцький взяв в [] всі свої добавлення до винесених буков, які він позносив в рядок. Знаки розділові оригіналу всі опущені, тут їх подано по новому; так само вжито великих літер. В оригіналі нема *й*. тільки *н* по голосних (= *ј*), але Калужняцький скрізь дає *й*, напр. *при нашѣ* зам. *при нашин*, а це вже йде й проти фонетики оригіналу. Крім цього всього, в виданні Калужняцького не мало й простих помилок, напр. (в скобках подаю правильне читання оригіналу): *всѣѣчаю* — треба на початку очне *о*; *Хрестъаньскаѣ* (-аѣ), *докраѣ* (-аѣ), *наши* (*нашѣ*), *акѣ* (*акѣ*), *держати* (-ти *н*), *оузрюшати* (-шоти), тако (*тѣ*), *тѣмѣ* (*тѣмн*), *есмѣ* (*есмѣ*), *нашо* (*есмо* *нашо*), *оу Жюрзеве* (*оу чжюрзеве*), *оу недѣ* [*лю*] (*оу недѣ*), по *Мацѣю* (по *мацѣн*), по *оузвеженн* (по *оузвеженн*), *ѣ*-ста (*ѣ*-ста), *кожиѣ* (*кѣиж*), *господарѣ* (*гѣн* *к*?) і др. Як бачимо, і Калужняцький дає так багато помилок, що і з його видання не можна користати для наукових цілів.

Нижче подаю вірну копію цієї важливої грамоти, яку я зробив з оригіналу.

Въ имѣ . бѣѣе . истѣасѣ . мѣ . ивѣ . мирча . бѣѣѣ . мѣти . воєвода великни .
 господарѣ . землѣ . бесарабскоѣ . изъѣ(2:)вѣмѣ . и оскѣчаю . тѣмѣ .
 листѣ . каждому добромѣ . предѣ кѣ . или кто . оузрѣн . или оуслыши .
 его . втѣчи . тѣ(3:)ми разѣ . и потомѣ . бѣдѣчи . слобѣємо . нашею . чистою .
 вѣрою . безо лсти . и безѣ хитрости . при наше(4:)н чти . подѣ наша . хрестъ-
 аньскаѣ вѣра . никѣ . к томѣ . присиловани . лни принѣжени . нѣѣѣ . на(5:)ша .
 добраѣ . волѣ . тоѣ . и слобѣємо . и оузнавѣми . тѣмѣ нашѣ . листѣ . великомѣ . и
 великомѣ . влодисла(6:)вѣ . бѣѣѣ . мѣти . крѣ . пѣскому . литовскомѣ . рѣско-
 му . инѣ . многѣ . зѣмѣ . господаревн . нашему . вѣ(7:)ликомѣ . а велин . милому
 приѣтелеви . сдержати . и полнити . тѣто листѣ . и записѣ . нашѣ . акѣ сѣ(8:)
 есмо . предѣ тѣмѣ . оу нашѣ . листѣ . записѣли . нашему . милому . приѣтѣ . напе-
 редѣ . рѣвенномѣ . влодисл(9:)авѣ . крѣ пѣскому . держати . и полнити . крѣпко .
 непорюшено . поддѣгѣ . хрестъаньскоѣ . верѣ . а того . (10:) николи . не оузрю-
 шоти . (sic) како . колн . оу нашѣ . листѣ . оу перко . писѣхѣ . стоитѣ . тѣ . и
 тѣми разѣ . то оусе (11:) слобѣємо . и хочемо . то оусе . держати . и полнити
 а того . николи . не оузрюшевати . а на крѣпость и на (12:) великое . крѣпкое .
 потверѣѣ . на то . дали есмѣ . нашѣ . листѣ . и печѣ есмо . нашу . казали . за-
 вѣснѣти (13:) писѣ листѣ . оу наше . городе оу чжюрзеве . оу недѣ . по свѣтѣ .
 мацѣн . а по рѣску . по оузвеженн . чесного . хрѣ(14:)та . подѣ лѣтѣ . рѣтва
 хѣтва . ѣѣ лѣѣ . ѣ . ста лѣѣ . трецего . лѣта . амень ѣ ѣ . (Далі монограма:)

(15:) † ІѠ МИРЧИ БѠѠБѠ (це ліворуч, а праворуч:) МЛОТИѠ БѠИЖ ІПѠ.

ПРИМІТКИ. 1: В слові *кѣнѣць* кінцець к або тільки початок ж стерті. 1: В слові *воєвода* перше о написано так, що трохи нагадує а, але без правої ніжки; таке о тут часте. 2: В слові *всѣтчаю* початкове о овальне і має крапку в середині. 4: В слові *нѣжъ* початкове н трохи відступає від дальшого. 5: В слові *Владиславу* буква о по ва запливла від чорнила. 7: *акъ*, а над ним зверху звичайної тут форми широкє ж. 7: В слові *нашѣ* до кінцевого *ѣ* іншим чорним чорнилом додано і, так що стало ніби *нашы* або *наши*. 10: *оузрюшотн сіс*, по ш ясне о, нічим не похоже на а, тільки ліве плече від т торкається цього о. 12: *потвержѣѣ*, по ж тут скорі *ѣ* ніж *ѣ*. 13: *оу чжюрзвѣ* читається виразно, лише ю трохи стерте. 13: *оу нѣдѣѣ*, винесене л тут дуже витерте, майже не видне. 13: по *оузкежій сіс*, а над словом нема. 13: *хрѣта сіс*. 14: *рѣтѣа сіс*, тут дві початкові лінії від ж мають форму ніби о, але такого о тут ніде нема. 14: *ста*, кінцеве а слабенько видно, але знати праву опущену під рядок частину, а це говорить за а. 14: Кінчиться грамота двома значками ніби *з* перевернуте. 15: Підпис воєводи зроблено іншим, дуже чорним чорнилом; літери фігурні, дуже гарненькі, а форма їх зовсім та, що і в грамоті з 10 серпня, але комбінації в'язі (монограма) трохи відмінні; так, тут ясно розібрати *мирча* (в першій лише *мр*). Як і в першій грамоті, підпис кінчиться неясним мені значком (*л? к? ѣ?*), а починається хрестом.

Я навмисне трохи докладніше спинявся над якістю попередніх видань цих двох грамот, щоби тим показати, як взагалі неточно видавали в нас пам'ятки, бо ж так само стоїть справа зо всіма попередніми старшими виданнями. Особливо непоталанило молдавським грамотам: їх часто видавано, але все дуже недбало або неточно.³ Спокійно користати з цих видань, напр. для цілів лінгвістичних, зовсім не можна, бо дослідник постійно наражений тут на найріжніші недокладності видавців. Звичайно пам'ятки видавано, аби тільки познайомити істориків з їх змістом, не беручи на увагу потреби інших наук, напр. лінгвістики, палеографії, дипломатики і ін. Ось приклади такого видання лише з вищевиданих двох грамот: в молдавських грамотах буква *о* частенько пишеться дуже подібно до *а* (букви ці різняться лише тим, що *а* має справа довгу ніжку), через що, напр., В. Уляницький в своїм виданні 1887 р. № 16 пише *ваєвода*, хоч в оригіналі *воєвода*; таких прикладів можна подати не мало, але дуже помилився б той, хто прийняв би ці форми за акання (а це вже робиться). Пор. ще у Калужняцького по *Мацѣю*, тоді як в оригіналі по *мацѣи*; у Уляницького № 1 *великои* зам. *вѣлкини*, *Росства* зам. *рѣтѣа*, *мои . . . а не псеи* зам. *анѣпси*, або у Милетича *ѣгърскомѣ* зам. *ѣгърскому* і т. п. Це приклади з перевірки тільки двох актів, а їх же тисячі . . . Чи ж можна в лінгвістичних працях покладатися на подібні видання?

Особливо досікульно відчувається те, що видавці звичайно не зазначали винесених літер: вони їх вносили суб'єктивно до рядка, часто ще додаючи по них якихсь літер по впадоби. Навіть краще видання молдавських грамот: «*Documentele lui Ștefan cel Mare*» т. т. I—II, 1913 р., Івана Богдана зовсім непридатне для лінгвістичних дослідів, бо на кожній кроці має суб'єктивні додатки, нічим не зазначені.

Працівники на полі слов'янської лінгвістики мусять, нарешті, рішуче піднести свій голос, щоби пам'ятки видавалися з додержанням усіх наукових

³ Див. мою працю: «Як видавати молдавські грамоти» в Яськім *Arhiva*.

вимог, і то так, щоби з цих видань міг спокійно скористати й лінгвіст. Справа реедиції давніх видань кирилівських актів мусить стати черговим завданням нашої науки.

IV.

Не дивлючись на малий розмір обох грамот, вони дуже цінні також і своєю мовою. Кидається в вічі, що перша грамота (I), від 10 серпня, має багато болгаризмів, тоді як друга (II), з 1403 року, багата на українізми та полонізми; отож, писали їх не тільки ріжні писарі, але писарі, що писали під ріжними впливами.

Болгарські ознаки сильно виражені в грамоті I, а в II їх майже нема. Подам тут хоч важніше. Часточка *-и*: *ѡ тѣзи* 9, *ѡ тѣзи* 10. N¹ прикметників на *-и* зам. *-ий*: *прави* 10, *пѣски* 3, *кракѣски* 3, *сѣдомирски* 3 і т. п., хоч могло це бути тут і полонізмом. G¹ *земи* 1, але в II *земле* 1, хоч і в II маємо *изъѡвѡмъ* 1—2. I³ с *тѣркови* 8. Дієслівні форми: *повѣдѣѡ* 14, *изъѡвѡмъ* 1—2, *Раг³* *послѣ ходилѣ* 12, *Fut.* *а ти сѡ щѣ ѡвѣрити* 15, *сѡмъ повѣдѡ* 6, *тѡи сѣ* 11, *азъ сѣ тѡи* 10, *сѣ* 11. 12, *сѣ* 11. Окремі слова: N³ *дѣца* 11 bis, *ѡти quod* 6. 7; слово *анѡсен* 11 (*ἀνεψιός*, *consobrinus*) відоме в болгарських грамотах здавна, див. Г. Ильинскій: *Грамоты болгарскихъ царей*, М. 1911 р. ст. 127. Форма *нѡ* 12 частіше болгарська.

Болгарський вплив, що увесь час був дуже сильним у Валахії, сильно відбився й на правописі грамот, знову таки, головно на першій. Так, тут панує *ь*, напр.: *азъ* 10, *листъ* 15. 5, *въѡзвигнетѣ* 8, *въпрашѡ* 14, *въ прѡѡзньство* 8, *къ въгрѣ* 13, *къ мнѣ* 5, *сѣ жалостна* 6, *сѣднинѣ* 8. Ірраціональна *ь* ставиться по плавній *л* чи *р*: *ѡ мѡвѡ* 10—11, *мѡвили* 12, *самодръѡвѡчнѡ* 1, *ѡгрѡскѣ* 6, *ѡгрѡскому* 7. 9, — все приклади з I грамоти. Як бачимо, тирновський євфиміїв правопис рано зацпився до валашських канцелярій; у цей час в молдавських канцеляріях його стільки не було.⁴

На болгарський вплив треба зарахувати й уживання *ж*, що в I грамоті уживається два рази: *нѡ* 12, *къ въгрѣ* 13; уживання *ѣ* по *р*: *посрѣдѣ* 12.

Воевода Мирча Великий, як знаємо, був в близьких стосунках з Польщею, і *польські впливи* в Валахії на той час були досить помітними; в грамоті Брашовянам *sine appo* на вільну торгівлю польським і литовським купцям Мирча пише: «*ѡт земѡл родитѣѡ и брата господства ми Владислава кралѣ ѡт Лев и прѣгарѣм ѡт земѡл брата господства ми великѡго княза Витолѡ*».⁵ Це все й відбивалося на воевідській канцелярії, особливо ж на тих листах, що писалися до Польщі. Впливала на Валахію й Молдавія, що так само знаходилася під великим польським впливом. Взагалі ж треба зазначити, що в Молдавії й Валахії грамоти зовнішнього характеру різко відріжнялися від грамот

⁴ Див. мою статтю: *Дві найстарші молдавські кирилівські грамоти 1388*, р. в «*Slavia*».

⁵ Цитую з видання Л. Милетича, «*Сборникъ за нар. ум.*» т. IX ст. 328.

внутрішніх: політичні акти звичайно застосовуються до вимог дипломатики тих держав, до яких їх посилено. Ось через це в наших грамотах помічаємо й польський вплив, хоч і не великий, головно в II грамоті. Це будуть форми з *ро*, *ло* (замість *оро*, *оло* чи *ра*, *ла*): *крѣ* D¹ II 6. 9, *влоднславу* D¹ II 5. 8; форми з *ц* зам. *т*, напр.: *по мацѣи* II 13, *третего* II 14; полонізм і форма по *руску* II 13. До полонізмів треба зарахувати й окремі слова II грамоти: *амень* 14, *велебному* 5, *подлугъ* 9, *слюбѣмо* 3, *слубѣмо* 5, *слоубѣмо* 11.⁶

Але найсильніше відбився на обох грамотах воеводи Мирчі, а особливо знову на другій, *вплив український*, чи по тодішній термінології — *руський*.⁷ Вплив цей ішов до Валахії і через польські взаємини, і через стосунки з Молдавією, де офіційною мовою канцелярії була мова «руська» (цеб-то тогочасна українська); ішов цей вплив до Валахії й безпосередньо від українського народу, — з Галичини та Закарпаття.

Тільки під українським впливом в обох грамотах маємо повногласні форми, напр. в I грамоті: *володимѣски* 4, D¹ *володиславу* 3, D³ *заполонійскѣ* 2, *королю* D¹ 3. 7. 9, *сторонѣ* D³ 2; II грамота: *напередъ* 8. Під цим же впливом вокалізована ірраціональна стоїть перед плавною: II грамота: *держати* 9. 11, *сдержати* 7, *перво* 10, *потвержѣ* 12, і навіть в I-й: *перво* 10. В *-рѣ-* (зам. *-ере-*) не пишеться *ѣ*: *предъ* II 2. 8. Уживання в G¹ жіночого рода прикметників кінцівки *-овѣ* або *-ои* також риса українська: *вєсарѣскоѣ* II 1, *вѣжѣ* II 1. 6, *хрєствѣньскоѣ* II 9, *вєсарѣскои* I 1. Сюди ж віднесу слова з *ж*, *ч* зам. *жд*, *ц*, напр.: *принужени* II 4, *вудучѣи* II 3; *оскѣчаю* II 2 певне з *оскѣдъчаю*. Форми D¹ на *-ови*, *-еви*: *листоки* I 8. 14, *господарєви* II 6, *приятєлєви* II 7. Скоріше українським впливом можна пояснити форми: *истѣсм* II 1, *чесного* II 13. Панування палятального *ш* в II грамоті: *нашь* 12, *нашю* 12, *нашѣ* A³ 7; пор. палатальність *ш* в говірках Буковини та Гуцульщини. В обох грамотах багато слів, добре знаних в мові українській, напр. I грамота: *господѣ* 1, *ивѣ* 1, *листь* 15. 5, *листови* 7, *прѣѣзнь* 5, *прѣѣзньство* 8, *ѣѣ* 14—15 і др., в II грамоті: *господарь* 1, *ивѣ* 1, *єсмо* казали 12, *листь* 12. 13, *листвѣ* J¹ 2. 5, *листвѣ* A³ 7, присловани N³ 4, *приятѣ* D¹ 8, *чтучи* 2 і т. п. Цікава форма *потвержѣ*, з т. зв. *ѣ*, так само вказує на український вплив.

Не мало маємо в обох грамотах таких рис, що спільні українській і болгарській мовам, напр. поплутання *вѣ—оу*, головно в II грамоті: *къ намѣ* 1, але: *оу* *листвѣ* 10, *у* *листвѣ* 8, *оу* *городе* 13, *оу* *недѣ* 13, *оу* *чжурзєкє* 13, *оусє* 10. 11, *по оузвєжѣи* 13, з I грамоти: *у* *городу* 16; поплутання *и—и*, напр. *ти* (зам. *ты*) I 14. 15 (форма *нинѣ* I 10 — це часта в старих пам'ятка взагалі форма);

⁶ В українських і молдавських грамотах XIV віку помічаємо досить сильний польський вплив. Джерел для вивчення історії польської мови за XIV століття дуже мало, а тому ці українські й молдавські грамоти XIV віку — цінне джерело й для історії польської мови; як бачимо, до них треба додати ще й грамоти валашські. З цього погляду тих грамот польська наука ще не досліджувала.

⁷ Д-р Л. Милетич («Сборникъ за народни умотворения», 1893 р. т. IX ст. 298) правдиво каже про цю грамоту, що вона «писана малоруски».

протетичне *в*: *къ вжгрѣ* I 13; дієслова на *-мо*: *хочемо* II 11 і др. Може українським впливом можна пояснити те, що в обох грамотах маємо форми тільки преіотовані: *хрѣтіанѣ* D³ I 9, *хрестъаньска* II 4, *оскѣчаю* II 2, *добрам* II 5 і др.; в I грамоті маємо *азъ* 10 і *та* 11.

Як бачимо, український вплив дуже сильний в обох грамотах, особливо ж в грамоті з 1403 р. Та й писав цю другу грамоту українець, що в даті грамоти написав: *писѣ листъ . . . а по рѣскѣ* і т. д., — так написати міг лише «руський». Це ж свідчить, що в канцелярії воєводи Мирчі Великого працювали й українські писарі.⁸

Ріжні впливи так переплелися в двох наших грамотах воєводи Мирчі, що часом чужим словам надавалося болгарське закінчення, пор. D³ *пановѣ* I 7; в цім відношенні цікава форма D³ *горѣдовѣ* I 2, зовсім болгарсько-українська. Ці й подібні форми яскраво свідчать про джерела культурних впливів в Валахії в кінці XIV-го — на початку XV-го віку.

Кидається в вічі надзвичайно малий вплив церковно-слов'янської мови, що в той час було звичайним і в грамотах молдавських.⁹

Щоби закінчити наш коротенький опис мови двох грамот Мирчі Старого, зазначу ще, що тут *ѣ* часом плутається з *я*, як то часто було тоді в писаннях болгарських та молдавських, напр. *колѣрѣ* D³ I 6; або змішується з *є*: *оу горѣде* *оу чжюрзевѣ* *оу нѣдѣ* II 13. По *з*, *к* маємо то *ъ*, то *и*: *великъи* N¹ I 1 — *великни* II 1, *многъи* D³ I 2 — *многѣ* G¹ I 5. II 6. Звук *дж* писарі ніяк не могли відповідно передати: перший пише *у гюрзевѣ* 16, а другий *оу чжюрзевѣ* 13. Ірраціональні *ъ*, *ь* на цей час сильні — вокалізувалися, а слабі — позникали: *зю* I 9, *много* I 6, *кто* II 2, *что* I 12, *чти* II 4, *безо лсти* II 3 і т. п.; цікаво, що *ь* в слові *въсь* традиційно вперто держиться: *въсен* G¹ I 1, *въсьмь* D³ 9; в молдавських грамотах, напр. це *ь* в цих словах послідовно тримається в XIV—XVI віках.

⁸ В «Slavia» 1931. р. т. IX кн. 4 ст. 824 проф. В. Розов про писаря цієї грамоти 1403 року виставляє тому гіпотезу: «Конечно, возможно, что текст грамоты был составлен в канцелярии Ягеллы, который и в качестве польского короля пользовался западнорусским языком, и лишь переписан чиновниками Мирчи.» Припущення, звичайно, можливе, але вже грамота з 10 серпня — а подібних грамот могло бути значно більше, тільки вони не дійшли до нашого часу — свідчить, що ці грамоти писано таки в канцелярії Мирчі, де для того був окремий писар. Шкода тільки, що В. Розов плутається в назвах мови для цих грамот («западнорусский язык литовской великокняжеской канцелярии», «руссизмы», «русское влияние» і т. п.), і подає фантастичну виписку кирилицею: *оу нашѣмъ горѣде* (гю или дю) *рѣвѣ*, треба: *оу нашѣ горѣде* *оу чжюрзевѣ*.

⁹ Проф. А. Петров в нововиданій праці: «Древнѣйшія грамоты по истории Карпато-русской церкви и иерархии 1391—1498 г.» 1930 р. на ст. 102—104 зазначає, що впливи церковно-слов'янської мови, особливо у Румун. По канцеляріях вплив цієї мови все був невеликий.

V.

Подаю тепер Словничка до описаних двох грамот. Цифра визначає рядок грамоти; а коли вона по середнику (;), то стосується до грамоти з 1403 р., а до середника — до грамоти з 10-го серпня.

Скорочення: N — nominativus, G — genetivus, D — dativus, A — accusativus, V — vocativus, I — instrumentalis, L — locativus; цифра вгорі визначає число: 1 одина, 2 двійня і Змножина. Формула, напр., G³ — genetivus pluralis.

- а ет: великому · а велми · милому; 7. гюргеву L¹ 16
азь 10 давно 12
амень; 14 держати; 9. 11
ани; 4 дръжавнѣми N¹ 1.
анепсен N³ 11 (анепсен з гр. ἀνεψιός, дѣца N³ 11 bis.
consobrinus). ёдно N¹ 13.
аще 13. 14. 15 ёси писаль 5, послѧ ёси 8, колѧ ёси 10,
басарѧскон G¹ 1 ё̆ est 15, см̆ ёсмо записали; 8 — ёсмо
безо лсти; 3. казали; 12 — дали ёсмъ; 12 — ёсѣ
бесаравьскоѣ G¹; 1 сипт 11.
бѣжьѣ G¹; 1. 6 жалостна 6
бѣдѣчѣи; 3. завѣсити печѧ; 12.
болѣрѣ D³ 6. записы A³; 7.
велебному D¹ 5. заполонѣскѣ D³ 2.
великѣми N¹ 1 зѣми G¹ 1 — G¹ зѣмле; 1 — G³ зѣмль 5.
великни N¹; 1 -зи: ѡ тѣзи 9, ѡ тѣзи 10.
велми; 7. зло A¹ 9.
влодиславѣ D¹; 5. 8 ѣвѧ 1; 1.
воєвода 1; 1. изъѡвѡмъ; 1—2.
волѧ ёси 10 инѣи G³ 4.
володимѣски 4 истѣсѧ; 1.
влодиславѣ D¹ 3 казали ёсмо; 12.
вѣгрѣ D³ 13 како 11. 12. 14.
вѣ 11 кон A¹ 13.
вѣрѣѣ 13 коли; 10
вѣзкигнете 8 королю D¹ 3. 7. 9 — D¹ крѣ; 6. 9.
въпрашан Impgt 14 крѣпко; 9.
вьсен G¹ 1, вьсѣмъ D³ 9. крѣпость; 11.
вь имѧ; 1 къ мнѣ 5, къ вѣгрѣ 13.
вь прѣзньство 8. листъ 15. 5 — листъ; 12. 13 — I¹
городъ: ѡ городе L¹; 13 — ѣ городу ѣ листѣ; 2. 5 — A³ листы; 7 — A³
16 — D³ городовѣ 2. листови 8. 14 — I³ листови 7 — L³
господарь; 1 — господѧ 1 — D¹ госпо- ѡ листѣ; 8 — L³ ѡ листѣ; 10
дарѣви; 6 листи G¹; 3.

- по мацѣи; 13
 мене A¹ 6.
 мирча 1; 1.
 мльва (fama): ѿ тѣзи мльви 10—11
 мльвили 12.
 многѣ G³ 5; 6 — D³ многѣи 2.
 мнѣ D¹ 6.
 напередѣ; 8.
 нашѣ; 12 — A¹ нашу; 12 — A³ нашѣ; 7.
 оу недѣ A¹; 13
 непорюшено; 9
 николн; 10. 11.
 нинѣ 10.
 нѣжѣ; 4.
 нѣѣ послѣ 13, нѣ 13.
 нж 12.
 пановѣ D³ 7.
 перво 10; 10
 печѣ; 12
 по мацѣи; 13 — по рѣсѣ; 13 — по
 оузвежѣи; 13.
 повѣдѣвѣ 14
 подлѣгѣ веры; 9.
 полнитн; 7. 9. 11.
 порюшено; 9.
 послѣ N³ 12.
 посрѣдѣ 12.
 потвержѣе; 12.
 прави N¹ 10.
 предѣ; 2. 8.
 принуѣжени N³; 4.
 присиловани N³; 4
 прѣзнь 5.
 прѣзньство A¹ 8.
 прѣтѣ N¹ 10 — D¹ прѣтелѣвн; 7 —
 D¹ прѣтѣ; 8.
 разѣ I³; 3. 10.
 рать 9
 родителю D¹ 2—3, V¹ 10.
 самодрѣжѣвнѣи N¹ 1
 сдержати; 7.
 себе G¹ 12.
 си N¹ 15.
 слюбѣємо; 3 — слѣбѣємо; 5 — слоу-
 бѣємо; 11.
 дѣста; 14
 стонтѣ; 10.
 сторонѣ D³ 2
 сѣ супт 11. 12
 съ жалостнѣ 6.
 сѣдинѣ 8.
 сѣмѣ повѣдѣ 6, твои сѣ 11, азѣ сѣ твои
 прѣтѣ 10.
 ти (= тѣ) N¹ 14. 15.
 ти D¹ 14.
 тоѣ A¹; 5.
 трецеѣ G¹; 14
 с тѣркови 8.
 тѣрскѣ D³ 2.
 тѣмѣ I¹; 2 — A³ тѣте; 7 — I³
 тѣми; 2—3. 10.
 оу горѣде L¹; 13 — L¹ ѣ городу 16
 — L³ оу листѣ; 8 — L³ оу листѣ; 10
 — A¹ оу недѣ; 13 — оу чжюрзевѣ; 13.
 ѣгрѣ A³ 14, ѣгрѣ 12.
 ѣгрѣскомѣ D¹ 7. 9, D³ ѣгрѣскѣ 6.
 по оузвежѣи; 13
 оузнавѣми P¹ 3¹.
 оузрюшоти (оузрюшати); 10 — оузрю-
 шевати; 11.
 оусе; 10. 11.
 ходилѣ сѣ Part³ 12.
 хочѣмо; 11.
 хрѣстѣанѣскаѣ; 4 — G¹ хрѣстѣанѣ-
 скоѣ; 9.
 хрѣтѣпанѣ 9.
 ѣѣ 14—15.
 чѣсного G¹ 13
 оу чжюрзевѣ L¹; 13.
 чѣи L¹; 4
 чѣѣчи; 2.
 что 12.
 сѣ щѣ ѣѣритн 15.
 ѣ 11.
 освѣчаю; 2
 ѣти quod 6. 7.

DEUX CHARTES DU VOËVODE DE VALACHIE IVAN MIRČA
LE GRAND.*(Résumé.)*

Dans l'Archivum Głównie à Varsovie se sont conservées deux importantes et très intéressantes chartes du voévode de Valachie Ivan Mirča Ier l'Ancien. L'une de ces chartes est de l'an 1403, l'autre plus ancienne date à peu près de la fin du XIVème siècle. Ces chartes ont été déjà éditées plusieurs fois, mais avec peu de soins, ainsi qu'il paraît impossible de s'en servir dans des buts linguistiques. Je les réédite d'après leur original précisément au sens paléographique et avec une description paléographique-diplomatique détaillée.

L'auteur s'occupe spécialement en détails de la qualité des éditions antérieures de ces chartes pour démontrer en ceci le mauvais état d'édition des monuments cyrillo-méthodiques en général, car il en est de même avec toutes les éditions plus anciennes. Il paraît presque impossible de tirer quelque chose pour l'histoire de la langue et de la linguistique en général de ces éditions. C'est pour cela que la réédition des actes cyrilliques doit devenir un des devoirs actuels de la science. La langue des deux chartes valaques est extrêmement intéressante.

L'influence de l'ancien ukrainien, qui se frayait chemin dans les chancelleries valaques de la Pologne, Moldavie, Galicie et Russie Subcarpathique, y apparaît, comme la plus considérable. L'influence bulgare s'y mêle aussi fortement: en ceci ces deux chartes sont aussi d'importance pour l'histoire de la langue bulgare. On remarque aussi dans les deux chartes l'influence polonaise.

Ces trois influences sont les trois courants principaux qui ont attribué à la formation de la civilisation valaque au XIV—XVème siècle. D'intérêt est que dans les deux chartes la langue paleoslave n'est presque pas à constater. L'orthographe démontre l'influence très signifiante de l'orthographe d'Euthyme de Tirnovo, ce qu'on retrouve à un moindre degré dans les actes moldaves de la même époque.

Un vocabulaire pour les deux chartes est donné à la fin de l'article.

